

ELŐSZÓ

FAZAKAS SÁNDOR

A keresztyén történelmi egyházak helyzete az utóbbi 30-40 évben Európa-szerte, így a magyar társadalomban is radikálisan megváltozott. Míg korábban a vallásos hagyományok őrzése, az erkölcsi tanítás, az értékrend-közvetítés, a spiritualitás, s általában az ember testi-lelki „jó-létéért” való kompetencia és felelősség tekintetében monopolhelyzetben tudhatta magát az egyház, napjainkban nem ilyen egyértelmű a helyzet. Az értékteremtés és -közvetítés „piacán” vallásos közösségek, civil szervezetek és szolgáltatók egész sora verseng a „kuncsaftok” igényeinek kielégítéséért. Akár tetszik, akár nem, a korszellem úgy tekint a keresztyén egyházakra, mint egy *lehetséges* kínálatra a lelki-szellemi javak piacán. Egyházaink tagságának – jobb esetben – stagnálása, nem csak demográfiai tényezőkre vezethető vissza; az előbbi okok hatványozottan érvényesítik hatásukat. Közben az utóbbi évtizedek politikai és gazdasági átalakulása és a társadalmi szerkezetváltozás olyan korábban nem sejtett kulturális, szociális és mentális változásokat eredményezett, amelyek felkészületlenül érték az egyházak vezetőit, lelkészeket, gyülekezeti munkatársakat.

Jóllehet az egyházak az oktatási és szociális intézményrendszerük kiépítésével, a társadalmi misszió szélesítésével, speciális munkaterületek megnyitásával, szakemberek képzésével, valamint az órallói szerep tudatosításával nem csupán „lereagáltak/lereagálják” e változásokat és részt kérnek a világ arculatának formálásban, hanem evangéliumi küldetésüket teljesítik, mégis újból és újból fel kell tenni a kérdést: Kik vagyunk? Mit akarunk elérni? Merre induljunk? E három kérdés tisztázása elengedhetetlen akkor, amikor az egyházi intézmények és a gyülekezetek fejlődésének rövid vagy hosszú távú stratégiai tervét, vezetési koncepcióját szeretnénk kidolgozni. Ez a három kérdés már feltételezi és tudatosítja azokat a kihívásokat, amelyek új feladatokként tornyosulnak lelkészek, intézményvezetők, egyházkormányzók elé: vezetői szerep tudatosítása, rövid és hosszú távú tervezés-döntés-koordinálás és kontroll, humán erőforrás-menedzsment, konfliktuskezelés, korszerű gazdálkodás stb. Mindez több erőt és energiát igényel, de legfőképpen más típusú készségeket és képesítéseket feltételez, mint amit a hagyományos teológus-, illetve lelkészképzés nyújt.

De hogyan lehet összeegyeztetni az előbbi feladatokat a teológiai tisztségnek megfelelő szolgálatokkal: az igehirdetéssel, a lelkigondozással, a vallásoktatással? Vajon nem áll fenn a veszély, hogy az új típusú feladatok kényszerűsége és tudatosítása elfoglalja tisztségértelmezésünkben a teológiai tartalom helyét? De igen – ha nem kerül sor a kérdés és a jelenség *tudatos teológiai reflektálására*, csupán mechanisztikusan alkalmazzuk a vezetéselmélet és a szervezetfejlesztés, illetve a menedzsmenttudományok módszereit, eszközeit... Pedig az egyházvezetés és *egyházkormányzás* eredetileg *teológiai tisztt* volt!

A protestáns teológiában történetileg a *kybernetika* jelentette az egyház vezetésének tudományát, s egyben jelezte azokat a speciális kérdéseket és problémákat, amelyeket az egyházjog és a klasszikus gyakorlati teológiai diszciplínák nem tudtak lefedni. Bár a *kybernetika* fogalmának és történetének kutatása napjainkban még nem kielégítő, néhány tanulság megvonása mégis továbbvezet. *Schleiermacher*, a gyakorlati teológia atyja, nem használja ugyan a fogalmat, de a teológiai tudományokat olyan összefüggésben szemléli, mint amely nélkülözhetetlen az egyház vezetéséhez. Szerinte a teológia azon ismereteknek az összessége, amelyek a keresztyén egyház kormányzásához elengedhetetlenek. *C. A. v. Zezschwitz* (1876) az egyházi regimentről és az egyházalkotmány alkalmazásáról szóló tant nevezte (először) *kybernetikának*, *Th. Harnack* is ebben az értelemben használja gyakorlati teológiai kézikönyvében. Hosszú időre azonban feledésbe merült a fogalom és vele együtt a diszciplína (az élőlények és gépek vezérlésének terén, majd a modern számítógép-technikában írt újabb történelmet – ld. *N. Wiener* 1948), majd a 20. században kerül újból napirendre, immár programot jelezve: a *kybernetika* a legújabb kori protestáns teológiában a gyülekezetépítés (*M. Seitz, M. Herbst*) és általában az „egyház szolgálatra való felkészítés tudománya” lesz.

A fogalom használatának és a diszciplína művelésének létjogosultsága már csak azért is legitim, mert az Újszövetség is ismeri az eltérő kontextusok által meghatározott gyülekezetek vezetésének problematikáját. A karizmák páli értelmezésében a *χρῆμα* kifejezetten a vezetésre való lelki adományt jelenti (1Kor 12,28). A karizmaértelmezés és az újszövetségi tisztségértelmezés kérdésének további fejlődése egyértelműen jelzi a vezetés ügyének jelentőségét, a *gubernatio ecclesiae* pedig a reformátori teológia kiemelt témájává vált. Mégis hogyan történhetett, hogy az idők során e tisztség és a lelki ajándék megítélésének ügye leszűkült az egyház pusztá adminisztrálásának, illetve igazgatásának kérdésévé? Nagy valószínűség szerint a *kybernetika*, s ezzel együtt az egyházkormányzás teológiailag reflektált elméletének és gyakorlatának visszafejlődése annak tudható be, hogy a reformátori atyákat követő nemzedékek sora az egyház vezetését átengedte a világi felsőbbségnek vagy világi grémiumoknak, később pedig maga az egyház értelmezte csak „igazgatási” feladatként – világi analógiák mintájára – az egyházi intézményrendszer vezetésének feladatát. Ennek okát, fejlődését és történetét itt most nem követhetjük nyomon. De az újszövetségi és refor-

mátori szándék átível időközön és korokon, és így fogalmazható meg: *tanítás és vezetés, kerüigma és kormányzás* elválaszthatatlanul összetartozik. Az egyház az evangélium hirdetése és az apostoli tanítás újraértelmezése által kormányozza magát a világban, úgy, hogy szüntelenül fel kell tennie magának a kérdést és keresnie rá a választ: mit jelent itt és most Krisztus egyházaként élni? Viszont ez szükségszerűen irányítja rá figyelmünket az *empíria* és a *teológia* kapcsolatának, viszonyrendszerének tisztázására!

Napjainkban éppen a kontextus soha nem látott gyors változása világítja meg azt a tényt, hogy az egyház számára jelentkező feladatok és kihívások sora nem kezelhető csak az egyházjog vagy csak a klasszikus teológiai részdiszciplínák segítségével. Szükség van egy olyan kritikai-teológiai módon reflektált elméletre és eszköztárra, amelynek segítségével képes szembesülni az egyház az egyes ember egyéni életvitelének, az emberi együttélésnek és a társadalom struktúráinak problémáival. Az egyház ilyen irányú felelősségét nem kerülheti meg sem a gyülekezeti élet síkján, sem pedig intézményrendszerének összefüggéseiben – akár él, akár nem az olyan fogalmak használatával, mint *kybernetízis*, *egyház-menedzsment*, *egyházi szervezetfejlesztés* stb. Viszont a kellő nyitottsággal, teológiai tárgyúsággal és evangéliumi józansággal az egyház és a teológia nemcsak új partnertudományra tehet szert az egyházvezetés terén, de új dimenziókat is nyithat meg saját szolgálata előtt.

Ennek az új tájékozódásnak lehattünk tanúi Magyarországon is az elmúlt tíz évben, és ennek dokumentumait tartalmazza ez a tanulmánykötet.

A magyar református és evangélikus lelkészek első ízben a vestfáliai (Németország) kollégákkal 1998 júniusában, Berekfürdőn megtartott közös lelkész-továbbképző tanfolyamon ismerkedtek meg a „spirituális gyülekezetmenedzsment” elméletével és gyakorlatával. *Hans-Jürgen Abromeit*nak, a Schwerte-Villigst Evangélikus Akadémia és Továbbképző Intézet akkori vezetőjének előadása újszerűségével, mélyreható helyzetelemzésével és meglepő valóságglátásával készítette a résztvevőket továbbgondolkodásra. Ugyancsak ez alkalommal kerültek első ízben ismertetésre – *Abromeit* tolmácsolásában – *Michael Herbst* professzornak, a Greifswaldi Ernst-Moritz-Arndt Egyetem Teológiai Fakultása tanárának vonatkozó tézisei. Előadását később személyesen is megtarthatta 2004-ben a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.

Míg *M. Herbst* és *H. J. Abromeit* a gyülekezetvezetés terén kívánta alkalmazni a protestáns *kybernetika* teológiai örökségét és a modern vezetéselmélet felismeréseit, iskolát teremtve a gyülekezetépítés irodalmában, addig *Alfred Jäger*, a Bielefeld/Betheli Egyházi Főiskola tanára, időközben egyetemünk díszdoktora, a diakóniai intézmények vezetésének gyökeresen új szempontok szerinti átalakításához járult hozzá tudományos munkásságával, ugyancsak a protestáns *kybernetika* örökségének újraértelmezésével.

Ennek az új típusú tájékozódásnak a jegyében került sor a Debreceni Refor-

mátus Hittudományi Egyetemen az „Egyházi intézményvezető” posztgraduális szakirányú továbbképzés beindítására 2003-ban, amelynek munkáját szakmai szimpóziumok, konferenciák, előadások kísérték. Alfred Jäger, mint a képzés szakmai tanácsadója, több ízben tartott előadást a reformatori tisztségértelmezés és az egyházi intézmények korszerű menedzsmentvezetésének összefüggéseiről, hangsúlyozva, hogy az egyház ugyan nem vállalkozás – de vállalkozásszerűen vezethető! A tanulmányok sorába ezért került újból felvételre a Jäger professzor e sorozatban kiadott kötetének (*Diakónia mint keresztyén vállalkozás*, Debrecen 2003) két tanulmánya, a nagyfokú érdeklődésre való tekintettel. Könyve már címében és tartalmában is provokatív – szakmai-teológiai munkásságával pedig olyan vitát indított el, amely korábban elképzelhetetlen volt az európai történelmi egyházakban, de mind a mai napig tart. Alaptétele és kiindulópontja az a megállapítás, hogy „a diakónia irányítási problémáit úgy kell tekinteni, mint amelyek tipikusan menedzselési jellegűek, és ezért azokat a korszerű menedzselési gyakorlat eszközeivel kell megoldani”. Nem csak indulatokat váltott ki ez a megállapítás, de elismerést is: „végre akad egy teológus, aki kimondja, amit már régóta tudunk, de hiába akarunk keresztülvinni!” A Jäger által javasolt koncepcióváltás lényege: a teológiai, gazdaságetikai, közgazdasági és vezetélméleti ismeretek oly módon való egymásra vonatkoztatása, hogy ennek eredményeként diakóniai intézményekben és egyházi testületekben egyaránt elérhető legyen a professzionális és kompetens irányítás, szűkös anyagi keretek között vagy gazdasági recesszió idején is.

Jäger debreceni előadásait minden esetben a képzés további oktatói (*Fazakas Sándor, Fruttus István Levente, Hézsér Gábor, Környei Imre*) korreferátumokkal, tanulmányokkal kísérték – ez utóbbi előadások és tanulmányok közreadásával válik teljessé és a „magyar valóság” számára is adekváttá a kép.

Végül illesse köszönet, a szerzőkön és a képzés oktatóin túl, a német nyelvű tanulmányok fordításáért *Szabó Csabát*, aki az ügy iránti elkötelezettséggel ültette át magyar nyelvre a sokszor németül is nagyon bonyolult szaknyelvet, valamint a *Kálvin Kiadót*, hogy kiadványai sorába felvette e tanulmánykötetet, ezáltal is teret engedve az interdiszciplinaritás jegyében történő reflexív teológiai munka és az egyház gyakorlati szolgálata közötti kölcsönhatás számára.

Debrecen/Hosszúpályi, 2008. január